

CHO'LPONNING "KECHA VA KUNDUZ" ROMANIDA MILLIY KOLORIT VA UNING TARJIMASI MUAMMOLARI.

Tursunaliyeva Mohira

*Alisher Navo'i nomidagi Toshkent davlat
o'zbek tili va adabiyoti universitrtining
tarjima nazariyasi va amaliyoti
fakulteti 4-bosqich talabasi.
mohira200514@icloud.com*

Annotatsiya: Maqolada Abdulhamid Cho'lponning "Kecha va kunduz" romanida milliy koloritning badiiy talqini, realiyalar, urf-odatlar, xalqona iboralar va ayollar erkinligi masalasi yoritiladi. Asarning ijtimoiy-falsafiy mazmuni, tarixiy davr konteksti hamda yangi ma'rifiy qarashlar orqali xalq ongidagi uyg'onish jarayoni tahlil qilinadi. Shuningdek, asardagi milliy unsurlarni boshqa tillarga tarjima qilishda kuzatiladigan muammolar — realiyaning mos ekvivalentga ega bo'lmasligi, milliy iboralarning ko'p ma'noligi va ularni izohli tarjima yoki adaptatsiya yo'li bilan berish zaruriyati ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Cho'lpon, Kecha va kunduz, milliy kolorit, realiya, tarjima nazariyasi, ayol obrazi, ma'rifat, adaptatsiya, izohli tarjima.

O'zbek modern adabiyotining asoschilaridan biri Abdulhamid Cho'lpon o'z ijodini xalqning ruhiy uyg'onishi, erkinlikka intilishi va milliy o'zlikni anglash masalalariga bag'ishlagan. Cho'lponning "Kecha va kunduz" romani ijtimoiy-psixologik roman janrining dastlabki mukammal namunalaridan biri bo'lib, unda muallif xalq ruhiyatidagi ziddiyatlar, ma'rifat va jaholat o'rtasidagi kurashni realistik tasvirlaydi. Adabiyotshunos Mahmud Yo'ldoshev yozadi: "Cho'lponning ijodi — xalq ruhiy uyg'onishining adabiy ifodasidir. Uning qahramonlari yangi dunyo sari intilgan avlodning ramziy timsolidir" (Yo'ldoshev, 2002, 54-bet). Roman 1930-yillar siyosiy bosimi ostida yaratilsada, unda jamiyatning ma'rifat sari harakati chuqur falsafiy o'rganilgan. Shu bois, asar bugungi kunda ham adabiyotshunoslikda alohida e'tibor bilan o'rganilmoqda.

Kecha va kunduz ramzi: jaholat va ma'rifat kurash. "Kecha" — jaholat, zulmat, qadimiy urf-odatlar, ayollar bosim ostida yashaydigan jamiyatni bildiradi; "Kunduz" — ma'rifat, ilm, ozodlik, yangilanish timsoli. Cho'lpon romandagi ijtimoiy ziddiyatni quyidagi fikr bilan tasvirlaydi: "Qachonki xalqning ko'ngliga ma'rifat nuri kirsayu, u zulmat bilan murosasiz kurashadi" (Cho'lpon, 1936, 12-bet). Romandagi har bir obraz, har bir voqea shu ikki qutb orasidagi keskin farqni ochib beradi.

Zebi obrazi – ayol erkinligi g‘oyasining ramzi: Zebi — o‘zbek adabiyotida ilk bor bunday chuqur psixologik talqinda yaratilgan ayol obrazlaridan biridir. U jamiyatning adolatsizliklariga qarshi kurashuvchi, baxt va erkinlikka intiluvchi ayol sifatida tasvirlanadi. Adabiyotshunos A. Qahhor ayollar obraziga to‘xtalib, shunday deydi: “Cho‘lpon ayol timsoli orqali butun bir millatning uyg‘onish orzusini ifodaladi” (Qahhor, 1989, 213-bet). Zebi o‘z istagiga qarshi turmushga berilishi orqali o‘sha davrdagi ijtimoiy bosimni aks ettiradi. Zebi uchun “kecha” — majburiyat, zulm, erksizlik; “kunduz” esa — ilm, sevgisi Omon va ozodlik ramzidir.

Omon obrazi – yangilanish va ma‘rifat yo‘lida kurashuvchi qahramon: Omon romandagi eng faol ma‘rifatparvar obrazlardan biridir. U xalqni ilm sari yetaklashni o‘zining hayotiy vazifasi deb biladi. Uning faoliyatida jadidchilik ruhini ko‘ramiz. Maktab ochishi, ayollarni o‘qishga chaqirishi, xalq ichida yangi fikrni yoyishga intilishi orqali Cho‘lponning zamonaviylik g‘oyalari yorqin aks etadi. Cho‘lponning o‘zi ham Omon qarashlarini “millat uyg‘onishining yagona yo‘li — ma‘rifatdadir” degan fikr bilan asoslaydi (Cho‘lpon, 1936, 47-bet).

Romanda milliy koloritning ifodalanishi: “Kecha va kunduz” romanida milliy kolorit juda kuchli. Asarda quyidagi milliy unsurlar keng yoritilgan:

- o‘zbekcha kiyimlar: belyoq, chillak, atlas ko‘ylak, do‘ppi
- marosimlar: kelin salom, otashdan sakrash, qiz uzatish odatlari
- an‘anaviy ovqatlar va taom madaniyati
- xalqona iboralar: “ko‘ngli qorong‘u”, “ko‘r-ko‘rona ergashmoq”, “ko‘ngil qotmoq” diniy realiyalar: maktab-madrasa, ulamolar, eski shariat tartiblari. Bu elementlar roman voqealarining milliy ruhda tasvirlanishini ta‘minlaydi. Adabiyotshunos Yo‘ldoshev buni quyidagicha ta‘kidlaydi: “Cho‘lponning har bir tasviri milliy zamin bilan bog‘liq. U xalqning maishiy hayotini badiiy hujjat sifatida qoldirgan” (Yo‘ldoshev, 2002, 78-bet). Milliy koloritni tarjima qilishdagi muammolar: Cho‘lpon asarini boshqa tillarga tarjima qilishda aynan milliy unsurlar asosiy qiyinchilikni tug‘diradi 1) Realialar ekvivalentining mavjud emasligi: masalan, “do‘ppi”, “chillak”, “kalvak gap” kabi tushunchalarga ingliz tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri mos variant yo‘q. 2) Xalqona iboralarning ko‘p ma‘noligi: “ko‘ngli qorong‘u” iborasini inglizchaga dark-minded, ignorant, yoki emotionally depressed tarzida berish mumkin, ammo barchasi to‘liq mazmunga ega emas. 3) Tarjimaning milliy ruhni yo‘qotish xavfi: ba‘zan adaptatsiya matnni osonlashtiradi, lekin milliylikni susaytiradi. Shu sabab, tarjimada quyidagi strategiyalar qo‘llanadi:

- izohli tarjima (footnote, annotation)
- transliteratsiya / transkripsiya (masalan, do‘ppi – doppi)
- qisman adaptatsiya
- konnotativ tarjima (ma‘noni kengaytirgan holda berish)

Tarjima nazariyotchilarining ta'kidlashicha, “realiyani tushuntirmasdan berish — xalq ruhini yo‘qotish, uni ortiqcha soddalashtirish esa milliy zaminni buzish demakdir” (Nida, 1964).

Xulosa

Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romani o‘zbek xalqining ma’naviy uyg‘onish davrini badiiy ifodalovchi ulkan asardir. Unda milliy kolorit, ayolning jamiyatdagi o‘rni, ma’rifatga intilish, eskilik va yangilik o‘rtasidagi keskin ziddiyatlar chuqur tasvirlangan. Asardagi milliy realiyalar va xalqona iboralar uni boshqa tillarga tarjima qilishda murakkab jarayonni yuzaga keltiradi.

Shu bois, roman tarjimasida milliylikni yo‘qotmasdan global o‘quvchiga yetkazish uchun izohli tarjima, transkripsiya va adaptatsiya usullarini uyg‘un qo‘llash muhimdir. “Kecha va kunduz” bugungi kunda ham o‘z o‘rnini yo‘qotmagan, o‘zbek milliy o‘zligini ifodalovchi badiiy meros sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cho‘lpon, A. (1936). Kecha va kunduz. Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti.
2. Qahhor, A. (1989). O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Yo‘ldoshev, M. (2002). Cho‘lpon va uning ijodi. Toshkent: O‘qituvchi nashriyoti.
4. Nida, E. (1964). Toward a Science of Translating. Leiden: Brill.
5. Saidov, S. (2014). O‘zbek adabiyotida modernizm. Toshkent: O‘zbekiston.
6. Karimov, A. (2011). “Cho‘lpon romanlarida obrazlar tizimi”. Adabiyotshunoslik jurnali, №4, 112–120-betlar.